

מחקרי ארץ יהודה

אסופת מאמרים
לזכרו של דוד עמית

קובץ ג

עורכים:

יחיאל זלינגר • אורי ישי

הוצאת ספרים 'עציון'
בית ספר שדה כפר עציון

תשע"ט (2019)

תוכן העניינים

5	בפתח הקובץ
7	הקדמה
9	רועי פורת, דוד עמית, עמוס פרומקין, מיקה אולמן ובוועז לנגפורד מערות ואדי חריטון - נחל תקוע
33	רפאל לואיס ושמעון גיבסון לחשוב מחוץ לקופסה: חלקות קופסה, ספלולים, טרסות וראשית הבוסתנאות בהרי יהודה
47	דניאל עין-מור, בנימין סטורצ'ן, דנית לוי ואנט לנדס-נגר חידושים בתמונה היישובית לאורך הדרך אמאוס- קריית יערים-ירושלים
73	רחל בר נתן ואורית פלג-ברקת פאר מלכים: ארמונות החורף ביריחו והשושלת החשמונאית
93	אשר גרוסברג מקוואות הרודיון
135	עזריאל יחזקאל, בנימין טרופר, בוועז לנגפורד, רועי פורת ועמוס פרומקין מערכת המים הקדומה בעין פעור
153	יוחנן בן יעקב "שאלת הבחורה": שורשיו של אתוס החברה המשותפת והצנועה בקבוצת אברהם ובכפר עציון
181	שוקי שריר תודעת השואה והשפעתה במלחמת הקוממיות: גוש עציון כמקרה בוחן
203	בנימין טרופר דילמות הלכתיות במצור על גוש עציון במלחמת העצמאות
227	יוסי שפנייר בית המרגוע במשואות יצחק בשנים תש"ו-תש"ז (1946-1947): היבטים תרבותיים וחברתיים

239	התהוות יישובי פרוזדור ירושלים לנוכח אתגרי הביטחון: 1948-1951	נדב פרנקל
265	חידושים בשדה הקרסט של אגן עפרה: שדה הקרסט המוכלל הדרומי בלבנט	בועז לנגפורד, עמוס פרומקין, אליהו ולדמן, שמש יערן, ולדמיר בוסלוב ויורי ליסוביץ'
281	האב ארנסט שמיץ: כוהן דת וזואולוג בארץ הקודש	יוסי לשם, חיים גורן וחנה עמית
293	קיננון, תנועה ונדידה של עופות דורסים גדולים בשפלת יהודה	גלעד פרידמן, יוסי לשם, גיל בורר, קריסטל מקליין, אבי בר-מסדה, בעז שחם, ליאור כרם ועדו יצחקי
301		רשימת משתתפים

בית המרגוע במשואות יצחק בשנים תש"ו-תש"ז (1946-1947): היבטים תרבותיים וחברתיים

יוסי שפנייר

מאמר זה משלים את סקירת התפתחות בתי המרגוע בגוש עציון בתקופת המנדט כחלק מענף כלכלי-חברתי משמעותי באזור ההר בשנים שלפני הקמת המדינה.¹ ענף המרגוע במשקי ההר התפתח במהלך שנות ה-40 של המאה ה-20 והיווה ענף מרכזי וחשוב בכלכלת המשקים בימים ההם. בית המרגוע הראשון שהוקם בגוש היה זה שבכפר עציון, והוא שימש כאחד מענפיו העיקריים של הקיבוץ (שפנייר תשע"ח: 117).

בקיבוץ משואות יצחק, שעלה לקרקע אחרי כפר עציון, לאחר שחבריו עברו הכשרה בקיבוץ טירת צבי במהלך אוקטובר 1945 (כך תשנ"ב: 194-195), לא היו ספקות לגבי הפוטנציאל הטמון בענף המרגוע בעקבות הפעילות המוצלחת בכפר עציון. חצי שנה לאחר עליית המתיישבים למקום החלו המגעים להקמת בית המרגוע שיועד לילדים. התקווה הייתה שהתנאים האנושיים והאקלימיים יעזרו לפתח ענף דומה לזה של כפר עציון בדגש על בית מרגוע לנוער (בן יעקב תשמ"ג: 112; כך תשנ"ב: 209-214). לאחר עונה אחת (קיץ תש"ו) בה פעל המקום כבית מרגוע לנוער, אך לא הצליח להתפתח, עבד בית המרגוע עונה נוספת (קיץ תש"ז) כבית מרגוע למבוגרים עם תוכניות רחבות לפיתוח הענף והרחבתו, שבסופו של דבר לא יצאו אל הפועל בגלל פרוץ מלחמת העצמאות ונפילת הגוש.

מגעים ראשונים לקראת הפעלת בית מרגוע לילדים (תש"ו)

חברי משואות יצחק, כבכל משק הררי, התלבטו מאוד בדרך היצרנית שלהם. בדיוני מזכירות המשק עלו הצעות שונות לפיתוח המשק: תחילה עלתה ההצעה להכשיר את הקרקע לחקלאות הררית, דבר שעשוי היה לקחת כמה שנים; היו מחשבות על פיתוח מחצבה כמו במשקי הר אחרים (שפנייר תש"ע); התקבלה החלטה לפתח את ענף הלול בסדר גודל של 300 פרגיות ולהגדיל את כמות העופות שבו ל-800; היו תוכניות גם לרפת שתכלול בשלב ראשון שתיים-שלוש פרות חולבות; חלק מהחברים עבד בייעור בתיאום עם הקרן הקיימת; לצורך הזנת הפרות הוחלט לערוך ניסיונות בגידול מספוא; ענפים אלה ואחרים עלו על הפרק על מנת לקדם התפתחות משקית באזור זה (ידיעות לחברים, כ"ב בטבת תש"ו, 008830, ארכיון משואות יצחק, להלן אמ"י). מכיוון שלמשקים נוספים באזור ההר, לבד מכפר עציון השכנה, היה ניסיון טוב בענף האירוח (קריית ענבים ומעלה החמישה, כהן-הטב, תשס"ז: 83-89; רוזנסון ושפנייר תשע"ח: 207-215), חשבו החברים על פיתוח ענף המרגוע במשואות יצחק עבור נוער. תיירות ונופש לנוער בלבד בתקופה זו הייתה מצומצמת בכלל, ובמשקי ההר לא הייתה קיימת כלל.

בדו"ח משיבת ועדת משק, שהשתתפו בה חברי ועדת המשק של הקיבוץ הדתי ונציגי מזכירות משואות יצחק בחודש אדר א' תש"ו, מופיעים דיונים ראשונים בנושא. נציגי

הקיבוץ הדתי דחקו להזדרז בהקמת בית ההבראה לנוער כבר בקיץ תש"ו, מתוך הנחה שיש דרישה לכך לכל הפחות בחודשי החופש הגדול, זאת למרות שהנוי סביב המבנים עדיין לא פותח כנדרש למקום הבראה. היה ברור לכלל המשתתפים בישיבה שעל חברי המשק לפנות את בתיהם ולעבור לאוהלים לטובת הנופשים בימי החופש. הועלה גם הצורך בבניית שירותים, במים חמים למקלחת ובחדר אוכל מסודר. סה"כ הוצאות ראשוניות אלו נאמדו בכדי 3100 לא"י (דו"ח מיישבת ועדת המשק, 11.2.1946, 008831, אמ"י). בדיון עלו גם חששות באשר לסוג הנוער שעשוי להגיע לבית הבראה שכזה; אם לא תתקיים ביקורת על הבאים בשעריו, ייתכן שיהפוך למוסד סוציאלי לנוער במצוקה וקשה מבחינה חינוכית (שם).

במקביל לדיונים כתבו חברי משואות יצחק ליוסף ויץ, אחד מראשי קק"ל, על התוכנית להקים את בית המרגוע לילדים. במכתב אליו מז' באדר ב' תש"ו הם מנמקים את מחשבתם ומבקשים סיוע:

הננו מתכבדים למסור לכם פרטים על תכניתנו לסדור בית מרגוע לילדים... לפני שנגש לפרטים, ברצוננו להסביר בקצור את הסבות שהניעו אותנו לחשוב כבר השנה על מפעל מסוג זה. למרות שנקודתנו נמצאת עדיין בהתחלת בניינה ומפעל מסוג הנ"ל, עלול לגרום לקושיים שבנקודה ותיקה יותר, אפשר למונעם בקלות יתרה. אך מעצם ההכרה שמצד אחד ענף ההבראה הוא אחד הענפים שישלימו את משקנו בעתיד, והצורך להוסיף כבר השנה ענף פרנסה שישלים את החסר מבחינת ההכנסות בעבודת הכשרת הקרקע ויעור מאידך, ממריצים אותנו להתחיל כבר השנה במפעל הבראה קטן ומצומצם בהתאם לכוחנו... ישמש גם כהתחלה לשם רכישת נסיון לשנים הבאות בעיקר בשטח ההבראה לילדים ולנוער, שיוכל להכניס גוון מה בענף זה בכללו ולפתח מקורות פרנסה עדיין בלתי מנוצלים בארץ (מכתב ליוסף ויץ, ז' אדר ב תש"ו, 10A תיק 2, אכ"ע).

בהמשך המסמך מפורטת התוכנית לפיה בית המרגוע יכלול 40 מקומות למשך 60 יום בשנה, שיניבו בסופו של דבר 2400 ימי הבראה. הוא יעסיק 8 עובדות בכל יום ויכניס כ-1600 לא"י ליום.²

חברי משואות יצחק ציינו שבית המרגוע יהווה שילוב מצוין עבור בחורות העסוקות בחורף ובאביב בעבודות ייעור, מכיוון שעבודת הכשרת הקרקע, שהיא העבודה היחידה בקיץ, לא מתאימה לחברות, ולא יהיה בזה פגיעה או תחרות להכשרת הקרקע או לעבודת הייעור שבה הן רואות את תפקידן העיקרי בשנים הבאות (שם).

בנוסף, הם ציינו במסמך שבימי ההבראה הם יעמידו את הבתים שלהם לטובת המבריאים, כמו במשקים אחרים, ואילו הם יתגוררו באוהלים, להוציא כמה חדרים שיועדו לחולים וילדי המשק. הירתמות החברים למאמץ הועלתה על הכתב כדי להדגיש את המאמצים הרבים שהם עושים להצלחת המפעל החשוב.

בנוסף צוין במסמך שההצעה המוגשת ליוסף ויץ נעשית בהתייעצות עם החברים העוסקים בבית המרגוע בכפר עציון (שם). פרט זה חשוב להדגשת החששות הכלכליים שעלו גם במשואות יצחק וגם בקיבוץ הדתי על ההיתכנות הכלכלית של הענף.

עניין הקמת בית המרגוע עלה פעמים אחדות בדיוני המשק תוך ציון ההשקעה הנדרשת של כ־3000 לא"י, שהמזכירות מתבקשת למצוא אצל מוסדות התנועה וק"ל (אינפורמציה דר־שבועית, 29.3.1946, 10A תיק 2, אכ"ע).

המוסדות אכן נענו לבקשה, והמשק קיבל הלוואה מק"ל לעשר שנים בגובה 1600 לא"י ו־500 לא"י ערבות. סכום זה יועד לקניית ריהוט ולתחילת ייסוד בית ההבראה (אינפורמציה דר־שבועית, 17.4.1946, 10A תיק 2, אכ"ע; כץ תשנ"ב: 211-213).

ההכנות נעשו במרץ רב כדי לפתוח את עונת ההבראה הראשונה כבר בקיץ תש"ו. נבנו מחסנים, שירותים, סככת צל, חיבור לחשמל (אינפורמציה דר־שבועית, מאי 1946, 10A תיק 2, אכ"ע).

בכתבה שכותרתה "ילדי המערות" מתאר י' בן־דור את ראשית ההתיישבות במשואות יצחק, שחלקה נעשתה במערות טבעיות תוך התמודדות עם קשיי המקום. הוא אף מזכיר את הכוונה לפתוח כבר בקיץ של שנה זו את בית ההבראה לילדים, ואת העובדה שחברי הקיבוץ כבר יצאו להתגורר באוהלים עגולים ופינו את ביתם למבריאים שאמורים להגיע (י' בן־דור, ילדי המערות, דבר, 31.5.1946, עמ' 4).

לדרכו של בית ההבראה לילדים

כדי לעודד קייטנים לבוא ולנפש בבית ההבראה, פרסמו חברי משואות יצחק דף מידע למתעניין ובו פירוט את דרכו של בית המרגוע המתוכנן. לפי הדף, המייחד את בית ההבראה לילדים במשואות יצחק הוא תנאי האקלים הטובים, האווירה הדתית המיוחדת, המזון המשובח — כל אלו יוצרים חבילת נופש שלא ניתן להשיג במקומות אחרים. לשון דף הפרסום:

זה מזמן מורגש בארץ חוסר במוסדות הבראה לילדים ובמיוחד במוסד מתאים עבור הילד הדתי, שסיפק לו הן את התנאים הדרושים לנופש והבראה והן את האווירה החינוכית המתאימה. עם התיישבותנו באזור ירושלים ע"י כפר עציון פנו אלינו מוסדות שונים בהצעה לפתוח בית מרגוע לילדים בקבוצתנו. לאור ההצלחה המרובה של בית המרגוע בכפר עציון שהוכיח לכל את התאמתו

איור 1: דף פרסום לבית המרגוע לילדים. באדיבות ארכיון כפר עציון

המיוחדת של אזורינו כמקום מרגוע והבראה, החלטנו להיענות השנה לדרישות המרובות ולפתוח בית מרגוע ל-50 ילד. בתי המרגוע הבנויים אבן משקיפים מגובה של 900 מ' על פני נוף נהדר: השפלה והים מהרצליה בשרון עד נחל מצרים בגבול הארץ. החדרים מרוהטים יפה. בנין מרכזי מרווח ישמש כחדר אוכל ובית תפילה. חדרים מיוחדים וסככות צל ישמשו כמקום משחקים ושיחות.

הילדים ימצאו כל הזמן בהזדרכת מדריכים מנוסים ויועסקו לפי תוכנית מעובדת בשיתוף מוסדות רפואיים וחינוכיים שתכיל משחקי ספורט, התעמלות, טיולים קצרים בסביבה, שיחות, שירה ותבטיח את יצירת ההוי והמסגרת החינוכית המתאימה.

ספריה מיוחדת המתואמת לגילים הצעירים תועמד לרשות הילד המבריא.

המטבח יספק אוכל טעים ומשובח 5 פעמים ביום. במקום – רופא וחובשת.

צירוף התנאים האקלימיים המיוחדים באזור ההר, הנוף המרהיב, האויר המרענן עם האוירה החינוכית הנאותה, הכלכלה המשובחת, יוצר עבור הילד והנער המבלה אצלנו את ימי חופשתו את תנאי המרגוע וההבראה הטובים ביותר (בן יעקב תשמ"ג: 112; 10A תיק 2, אכ"ע).

סדר היום בבית המרגוע

מלבד ההצהרות הכלליות בדף הפרסום, צורף גם סדר יום מפורט הכולל פעילות מגוונת, ספורט, תפילה, ארוחות, מנוחה, שמירת קשר עם ההורים בכתובת מכתבים, משחקים ופעילויות לילה. התוכנית עמוסה מאוד ולא משאירה זמן בלתי מנוצל כפי שנדרש בפעילות עם בני נוער. סדר היום מתחיל בשעה 6:30 בבוקר ומסתיים בכיבוי אורות בשעה 20:30 (ראו איור 2).

התארגנות לאירוח במשואות יצחק

מכיוון שמדובר בבני נוער, בנוסף לסדר היום המאורגן, הם גם קיבלו הנחיות ברורות באשר לציוד שעליהם להביא איתם לבית המרגוע. הרשימה מתחשבת בכך שהמקום מבודד ומרוחק, ושתנאי הקשר מוגבלים למדי. רשימת הציוד לוקחת בחשבון שהות של כמה ימים ופעילות מגוונת, והיא כוללת כלי מיטה, חולצות, מכנסיים, גופיות, גרביים, סוודר, כובע, מטפחות, כלי רחצה, ממחטות, שקיות לכביסה, כלי כתיבה, תנ"ך, סידור, תרמיל צד וכלי גנינה (ראו איור 2). הביגוד המצוין ברשימה מתאים לאופי הביגוד שהיה מקובל בימים ההם.

בנוסף, צוינו הערות אחדות עבור המתארחים: על הילדים המבראים להתאים את ציודם למספר השבועות שיימצאו בהבראה; יש לסמן את כל הבגדים; ההגעה למשואות יצחק תיעשה בתחבורה ציבורית שתצא מירושלים מהתחנה המרכזית בשעה 12:00 (דף פרסום לבית מרגוע לילדים במשואות יצחק, 10A תיק 2, אכ"ע).

רשימת המצעים שעל הילדים להביא אתם לשבוע ימים

- 11 כלי סמה וסרוג; צפה; שמיכת צמר; כרז
- 12 2 חולצות ליל חול; 1 חולצה שבת
- 13 2 זוגות מכנס חקי; 1 זוג מכנס; החשמלות; לילדות: תצת או שטלה
- 14 2 גופיות; 2 החגורים
- 15 3 זוגות גרביים
- 16 1 סדר עש שרולים ארוכים
- 17 1 כנען; 1 גרבי
- 18 2 מנעלים; 1 זוג גרביים; 1 זוג נעלים
- 19 1 זוג נעלים; 1 זוג גרביים; 1 זוג נעלים; תצתות וזוג נעלי החשמלת
- 110 ממתנת אף
- 111 שקית לכביסה סלובכת
- 112 תנ"ך; סודר; מחברות; שפרון; נרד סככות וכי
- 113 חיסול צד

הפירות:
 על הילדים המבריאים להחזיר את ציודם בהחלט לסספר השוכנות שישמאו בהבראה. יש לסמן את כל הבגדים.

תכנית היום בבית המרגוע לילדים	שעה
קפה	6:30
התעמלות: בוקר	6:40-7:00
חפילה	7:00-7:20
סדר; שעות; נענו	7:20-7:40
ארוחה	7:50-8:05
תנ"ך	8:10-8:25
סול - עבודה	8:40-10:15
ארוחת יום	10:15-10:30
שחקי שירה; ספרים	10:30-11:30
החלפת בגדים	11:30-12:30
ארוחת צהרים	12:30-1:00
מנוחה	1:00-2:30
מספרים; מלכת; ד; שירה	2:30-4:00
ארוחת יום	4:00-4:40
בידים מסודרים	4:40-6:00
כתיבת מכתבים	
בשאר הימים	
שעה והרפאות; שירה; שחקי שירה	
החציה והערב נעלים	6:00-7:00
ארוחה	6:40-7:00
מטיב	7:00-7:30
תכנית שרב	7:30-8:00
מסבות; שחקי לילה	
כבי ארוחת	8:00

התחברות: יום יום בשעה 12 מחמת אנרי ירושלים

פרטים: במקומות הרשומים ירושלים. ת.ד. 222

תל-אביב: או בי.ס.פ.ר. מרז'ה; מרז'ה 235
 בו רחוב אהרנס 122. קומה 1

חיסה: שמונתה את מאיר רח הרצל פינת ביאליק

1947 ירושלים

בית מרגוע לילדים
במשואות יצחק

איור 2: סדר היום בבית המרגוע לילדים במשואות יצחק. באדיבות ארכיון כפר עציון

סופו של בית המרגוע לילדים

לא נותר תיעוד לפעילות החד-שנתית עם הנוער בבית המרגוע, ולא ידוע מי הייתה האוכלוסייה שהגיעה אליו, מי נענה לקריאה ואיך עולם התוכן הייחודי השפיע על הילדים המבריאים. לצערנו, גם אין לנו סיכומים מספריים באשר לתפוסה של בית המרגוע לילדים. מסתבר, שעם כל הנכונות וההתארגנות לקראת המפעל החלוצי הזה, ההיענות ליוזמת ההבראה לילדים לא צלחה, אם מסיבות ביטחוניות שמנעו מהורים לשלוח את ילדיהם לנפוש (כך תשנ"ב: 213), ואם מהסיבה שההתארגנות במקום לא תאמה את ציפיות ההורים, כפי שמציין אליעזר בשן ששימש כמרכז בית המרגוע באותם הימים: "[...] ההורים שבאו לבקר את ילדיהם נדהמו לגלות שאין שירותים כמו בעיר, אלא בור ועליו תא [...]"] (בשן 2015: 42). בית המרגוע פעל חודשיים בצורה מצומצמת בחופשת הקיץ תש"ו וסגר את שעריו.

התארגנות להפעלת בית מרגוע למבוגרים לקראת קיץ תש"ז

מכיוון שרעיון בית המרגוע לילדים לא עלה יפה, הוחלט להסב את המקום לבית הבראה למבוגרים, בהנחה שבית המרגוע בכפר עציון לא מסוגל לקלוט את הנופשים הרבים המתדפקים על דלתותיו, בשל ביקוש הגדול מההיצע (שפנייר תשע"ח: 124). בחורף תש"ז עמלו חברי משואות יצחק על הסבת בית המרגוע למבוגרים (בשן 2015: 42). במזכירות דנו בעניין סיום בניית מחסן הבגדים, כדי שיוכל לשמש את בית המרגוע; הוחלט לבנות מקלחת ושירותים [בית כסא], ודנו במזכירות היכן למקם אותם יחסית למבנים; החלה חפירת יסוד למקלחת ולמקווה; עבודות הריהוט (של החדרים) ניתנו לקואופרטיב בירושלים, וגם הריהוט של חדר האוכל המיועד וחדר התרבות עמדו

להימסר לקבלן; נדונו מיקומן של סככות הצל שיוקמו בין המבנים, וגם הושלמו נטיעות הנוי (ידיעות המזכירות, 21.2.1947, 10A תיק 3, אכ"ע).

בימי הקיץ נדרשו חברי הקיבוץ (כמו גם בכפר עציון ובמשקים אחרים) לפנות את ביתם עבור הנופשים הרבים ולהתגורר באוהלים, אך האוהלים הקיימים לא הספיקו כדי לשכן בהם את כולם, ורכישת אוהלים נוספים על אלו שכבר היו קיימים הייתה יקרה. כפתרון, הוצע לשכן את החברים במבני משק שיפנו לצורך כך, אולם בדיון מאוחר יותר הוחלט לתקן אוהלים קרועים ולשאול אוהלים נוספים (בעולמנו 3, 18.4.1947, 10A תיק 3, עמ' 6, אכ"ע). השטח החשוף שממוקמת בו משוואות יצחק לא סיפק צל רב כנדרש למקום נופש, ולכן הייתה מחשבה להעתיק אליו עצים בוגרים, אך בשל הקושי של קליטת עץ ותיק בהעברתו, רעיון זה ירד מהפרק ובמקומו תוכנן לבנות סככות יפות, שעליהן יגדלו מטפסים (ידיעות המזכירות, 31.1.1947, 10A תיק 3, אכ"ע).

הכנת בית המרגוע על כל חלקיו והתאמתו למבוגרים הייתה מורכבת ולחוצה בזמן, כפי שמשתקף בדיון על מיקום השירותים והמקלחות במעורבותו של האדריכל בן אורי (בעולמנו 2, 14.2.1947, 10A תיק 3, עמ' 3, אכ"ע). הבנייה של המבנים הסינטיטיים וסככות

איור 3: מבט כללי על מבני הקיבוץ שהשתכנו בהם הנופשים בבית המרגוע במשוואות יצחק. באדיבות ארכיון משוואות יצחק

הצל התקדמה במהירות במהלך חודש אדר, וכך גם הטיפול בתחומים האחרים, ובחודש איר, חודש לפני פתיחת בית המרגוע, נעשו הסידורים האחרונים: הסתיימה הצביעה, הוקמו שתי סככות, החברים פינו את מבני המגורים שישוכנו בהם המבריאים ועברו לאוהלים. הטיפול בנוי עדיין לא הסתיים, ומופיעה בדיון הערה על הצורך לערוך ניקיון כללי בתוך המחנה (ידיעות המזכירות, 9.5.1947, 10A תיק 3, אכ"ע). עבודה מאומצת זו הביאה בסופו של דבר ליכולת של המשק לקלוט נופשים בצורה סבירה בתחילת הקיץ.

פרסום בית המרגוע

במהלך חורף תש"ז, לקראת פתיחת בית המרגוע, הוכן דף פרסום שבו הוצג האזור באופן כללי ובו הוצגו גם אזור בית המרגוע ותנאיו. בין הגורמים המייחדים את האזור הוזכר הרקע ההיסטורי של המקום, תוך מתן דגש על הקשר הדתי שיש למתיישבים לנקודה: "זיקה דתית מיוחדת ישנה לחברי הקבוצה לאזור מקודש זה אשר שממה איזומה רבצה בו מיני אז הוא נעזב ע"י בניו ועד בא בניו גאליו [...] (בית מרגוע בהרי יהודה, משוואות יצחק, 10A תיק 2, אכ"ע).

בהמשך מפורטים תנאי המקום:

לרשות המבריאים עומדים חדרים מרוהטים יפה, בנין מרכזי מרווח ישמש כחדר אוכל ומזנון, חדר תפילה וקריאה עם ספרות תורנית וספרות חדשה, רדיו; סככות מצילות יפות ישמשו כמקום משחק שח־מט, שולחן טניס וכו'. בנינים סנטיריים לבתי השיכון הבנויים מאבן, מגרש ספורט לכדור עף וכדור סל לרשות המבריאים. במשך היום יתקיימו סיורים במשק, וטיולים בהתיישבות החדשה של הסביבה הקרובה, כפר עציון, עין צורים, רבדים וגם למקומות יותר מרוחקים: קבר רחל, בריכות שלמה ועוד. תוכנית הערב: הרצאות והקראות, מוסיקה קלסית מעל תקליטים, שירה בציבור, מקהלת הקבוצה ועוד. צרוף התנאים האקלימיים המיוחדים באזור ההר, הנוף המרהיב, האויר המרענן, עם האוירה הדתית והכלכלה המשובחת, מבטיח למבריא המבלה אצלנו את חופשתו את תנאי המרגוע וההבראה הטובים ביותר (שם).

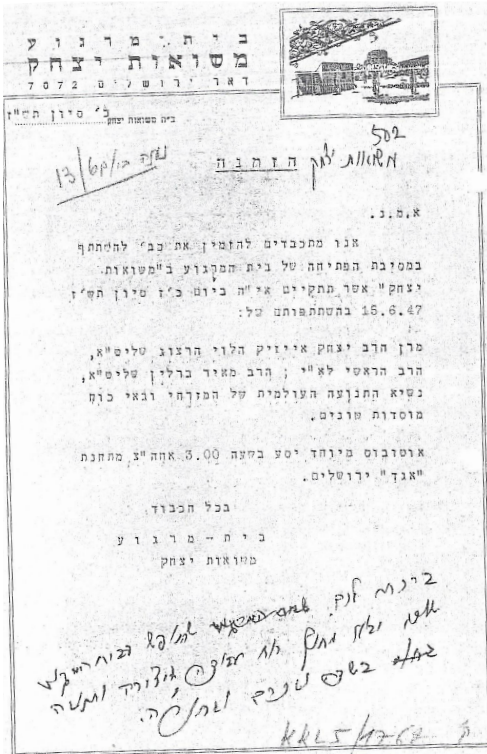
ראשית פעילות בית המרגוע וחונכתו

בית המרגוע פתח את שעריו בחג השבועות תש"ז. דו"ח המזכירות על פעילות השבוע הראשון יצא מיד לאחר החג, ועולה ממנו שהפתיחה הייתה מוצלחת ביותר והתפוסה הייתה מלאה בהתארגנות קצרה יחסית. ההצלחה נבעה גם מפתיחת העונה בתאריך מוקדם יחסית:

שבוע ימים עברו מאז פתיחת בית המרגוע ובזה אנו מסכמים את חודש מאי. חששות מרובים היו בלבות החברים, האם בשנה הראשונה לקיום הענף הזה

איור 4: קבוצת נופשים ואנשי צוות בבית המרגוע במשוואות יצחק, קיץ תש"ז. באדיבות ארכיון משוואות יצחק

איור 5: הזמנה לטקס חנוכת בית המרגוע למבוגרים במשואות יצחק שהתקיים בכ"ז בסיוון תש"ז. באדיבות ארכיון כפר עציון

איור 6: חנוכת בית המרגוע במשואות יצחק, כ"ז בסיוון תש"ז. באדיבות ארכיון משואות יצחק

כדאי לפתוח כה מוקדם (למשל כפר עציון פתחה את בית המרגוע בשנתו הראשונה רק באמצע חודש יוני). אך אפשר לומר בפה מלא שאין להתחרט על שפתחנו ב־23 במאי. היתרון בפתיחה מוקדמת הוא כפול:

1. ערכו התעמולתי היה רב כי הפתיחה בחג עברה ב"ה בהצלחה רבה.
2. סיכום ימי ההבראה בחודש מאי הוא 139 ימי הבראה [...] (ידיעות המזכירות, 30.5.1947, 10A תיק 3, עמ' 2, אכ"ע).

יחד עם זאת מציינת המזכירות, שיש צורך לחנך את החברים לשמור על שקט בשעות הצהריים והערב בסביבות בית המרגוע, ובאופן כללי להפחית את תנועת החברים באזור זה (כנראה בעקבות הערות של מבראים). חנוכה רשמית של בית המרגוע נעשתה שלושה שבועות לאחר הפתיחה בפועל, בכ"ז בסיוון תש"ז. על פי ההזמנה לטקס, נכחו בו הרב הראשי הרב הרצוג והרב מאיר ברלין, נשיא התנועה העולמית של המזרחי. בעמוד השער של עיתון 'הצופה' למחרת חנוכת בית המרגוע נכתב:

מסיבה חגיגית ונאה נערכה אתמול בקבוצת משואות יצחק שבהרי חברון לרגל פתיחת בית ההבראה. במסיבה השתתפו: הרב הראשי לארץ ישראל הגרי"א הרצוג שליטא והרבנית הרצוג, קצין המחוז מר סילבר וקבוצת קצינים יהודים ואנגלים, שנזדמנו

איור 7: נופשים בחדר האוכל בבית המרגוע, קיץ תש"ז. באדיבות ארכיון משואות יצחק

למקום אחרי סיור באדמות הסביבה, קבוצה ראשונה של מבריאים ואורחים. תחילה סיירו במשק ובארבעת הבניינים של בית הבראה שבהם מקום ל-48 מיטות (שניים או שלושה בחדר), חדר אוכל מרווח וחדר קריאה נאה, שתי סככות הנשקפות על פני עמק נהדר ונוף הררי באויר רענן... (נחנך בית הבראה במשואות יצחק, הצופה, 16.6.1947, עמ' 1).

חודש לאחר פתיחת בית המרגוע עודכנו החברים שחודש יוני עבר

בהצלחה רבה, הן מבחינת מספר ימי הבראה והן מבחינת שביעות רצונם של האורחים. על פי העדכון, הביקוש הולך וגובר עד כדי כך שבית המרגוע נאלץ לדחות הזמנות מחודש אוגוסט לספטמבר מחוסר מקום. קיבולת בית הבראה עמדה על 53 אורחים במחזור אחד (ידיעות לחברים, כ"ד תמוז תש"ז, 10A תיק 3, אכ"ע).

שנת תש"ח

בראשית שנת תש"ח תוכננו השקעות לקראת המשך תפעול המקום. היו כוונות להשקיע ולהרחיב את המקום ל-20 מבריאים נוספים, השקעות שעלותן עמדה על סך 2200 לא"י, וגם השקעה בגמר הבנייה בסך 3000 לא"י, רכישת מקרר למטבח, תיקונים ועוד (משואות יצחק, הצעת תקציב תש"ח, 10A תיק 2, אכ"ע).

בחלוף הימים של ראשית השנה נתנו את אותותיהם סימני המלחמה והאירועים הביטחוניים, והם באו לידי ביטוי גם בבית המרגוע. הדברים עלו בדיונים שונים ואף בדף הידיעות לחברים בחודש אדר ב', והיה ברור שהתוכניות להרחבה שדובר בהן לא יתממשו. מחסנאית הבגדים ביקשה מהמזכירות לרכוש ציפיות לחברים, כי לא התאפשר להחליף להם אותן. מכיוון שלא ניתן היה לקבל חומר לייצור ציפיות חלופיות, הציעה המחסנאית לקחת את הציפיות מבית המרגוע, וכך אכן נעשה (ידיעות לחברים, 9.4.1948). לאור הנסיבות, כמובן שלא היה צורך בהחזרת הציפיות שלא היה להן שימוש בהמשך. מעבר לכך, אין דיווחים הקשורים לבית המרגוע, מכיוון שהיישוב כולו היה טרוד בנושאי ביטחון של הקיבוץ והגוש.

חוויות של נופשים מבית הבראה

התרשמות וחוויות מהנופש בבית הבראה במשואות יצחק כמעט שאינן בנמצא. עדות עקיפה קצרה ניתן למצוא ברשימה המתארת את הווי השבת במשואות יצחק הצעירה, שנתפרסמה באלול תש"ז:

...הקיבוץ עלה על האדמה הזאת רק לפני שנה וחצי ותקע את אהליו ממש בתוך השממה... לקראת קבלת פני השבת לבש הקיבוץ חג. שאון והמולה נדמו, והכל נהרו רחוצים וזרוחים מזויה של השבת המתקרב, לאולם הכללי לתפילה. בשעה מאוחרת ובשעת בוקר מוקדמה ניסר קול התורה בכל הפינות... על אף התקופה הקצרה של שנה וחצי בלבד הוקמו כבר רוב הדברים ההכרחיים לקיבוץ של קבע. רפת ואורווה, מאפיה וסנדלריה, מחסן בגדים ותפירה שלא לדבר על כל מה שדרוש לבית המרגוע, שכל שוכניו משבחים ומהללים אותו ואת סדריו הנעימים והמתוקנים להפליא... (זכאי ד', שבת במשואות יצחק, הה"ד, אלול תש"ז, עמ' יד-טו)

דיון וסיכום

קיימים קווי דמיון בין בית המרגוע בכפר עציון לבית המרגוע למבוגרים במשואות יצחק. ענף המרגוע בשני המשקים נתפס כענף בעל פוטנציאל גדול ומקור פרנסה מבטיח. זאת על סמך ניסיונם של משקים אחרים בהר, מהם למדו תושבי הקיבוצים ובהם גם עברו הכשרה בראשית הדרך. בקריית ענבים ובמעלה החמישה היה ענף האיורח בתחילת הדרך משמעותי מאוד ותרם אחוז ניכר מהכנסות המשקים, תוך התלבטות קשה בנושאים אידיאולוגיים שהציב הענף לפתחם של הקיבוצים הצעירים: האם יש מקום ליצירת מעמדות של נופשים ונותני שירותים שאינם בעלי אותו מעמד בקיבוץ הדוגל בחברה שוויונית? (רוזנסון ושפנייר תשע"ח: 211-212).

הדים לוויכוחים אידיאולוגיים אלה לא נשמעו במשואות יצחק ובכפר עציון. הם לא ראו בעיה עקרונית במעמד של 'אדון ומשרת' שיוצרת עבודה מעין זו בחברה שוויונית. לא נותרו דיווחים מדויקים של כדאיות כלכלית, אך על פי המציאות בשטח, מסתבר שהייתה היתכנות כלכלית לבית מרגוע נוסף בהר מלבד זה של כפר עציון (לעיל).

איור 8: מבני בית המרגוע והנוי סביבם, קיץ תש"ז. באדיבות ארכיון משואות יצחק

בית המרגוע במשואות יצחק היה מיועד לקהל נופשים מהמגזר הדתי, וגילם הצעיר של הנופשים בו היה חלק מייחודו של המקום.

הבלטת המאפיינים המיוחדים של משואות יצחק (גובה, אקלים), האווירה הדתית עם השירותים הנדרשים (בית כנסת, מקווה), תוך הדגשת הבילוי התרבותי כמו קריאה ועיון, האזנה למוזיקה, פעילויות ספורט וטיולים בחבל ארץ היסטורי, יש בה מן הדמיון בין שני הקיבוצים הצעירים הסמוכים. כפי שמציין זכאי בראש רשימתו: "הקיבוץ משואות יצחק הוא אחיו הצעיר והקרוב ביותר של עציון, דומה לו בכל, אף כאן חוברו כמה ענפים למשק מעורב ובתוכם גם בית מרגוע מפואר ומצויד בכל הצידים המודרניים לנוחיות הנופשים והמבריאים, אף כאן שרוי האורח באווירה נלבבת ובסביבה המצטיינת באקלים הררי, על שפת הישמון הפרוז והעוטה הוד קדומים..." (זכאי ד', שבת במשואות יצחק, הצופה, 11.8.1947).

לקראת הפעלת בית המרגוע לשימושם של המבוגרים, נעשתה השקעה רבה בפיתוח ובציוד, דבר שהקשה על קופת הקיבוץ הצעיר. היו חברים שחששו מכך, אך בהתייחס לפוטנציאל שראו בענף, בכל זאת לקחו סיכון ופנו לקק"ל לקבלת הלוואות נוחות (דו"ח מישיבת ועדת משק, י' אדר א תש"ו, 008831, אמ"י).

בית הבראה במשואות יצחק עבד בפועל קיץ אחד כבית מרגוע לילדים. ניסיון זה לא צלח, ולכן לא המשיך לעונה שנייה. כבית הבראה למבוגרים פעל בית המרגוע שנה אחת, ולכן לא ניתן לדבר על התארגנות של מבריאים כפי שהתגבשה בכפר עציון. גם אין בנמצא עדויות לחוויות של נופשים כפי שיש בכפר עציון, בגלל הפעילות החד-שנתית הקצרה. נותרו תמונות בודדות מפעילות הנופש. ללא ספק, הפוטנציאל בשני המשקים היה רב, והשוואה למשקי הר אחרים סמוכים (קריית ענבים ומעלה החמישה) מעידה שלולי מאורעות המלחמה, היה עשוי הענף להתפתח ולשגשג ולתרום תרומה גדולה להתפתחות המשקים. לעומת זאת נשמעו גם קולות אחרים בהנהגה של הקיבוץ הדתי ובמוסדות שחששו מכישלון (כך תשנ"ב: 201). בסופו של דבר, הביקוש להבראה במשואות לא פגע בבית המרגוע בכפר עציון, והוכח יתרון ענף המרגוע בשתי הנקודות (שם: 214).

פרוץ המלחמה גדם את כל התחזיות; גם את האופטימיות וגם את אלו שפחות. במשואות יצחק כמו גם בכפר עציון נכנסו הקיבוצים לחובות כתוצאה מהלוואות לזמן קצר שהיה עליהם להחזיר, ומנגד נותרו ללא הכנסות שנבעו מביטול נופשים, ונאלצו לבטל את תוכניות הפיתוח. בראשית תש"ח אושרה למשואות יצחק הלוואה של שנים-עשר אלף לא"י, אך כבר לא הייתה לכך השפעה חיובית רבה (שם: 220-221), שכן כל המאמצים הכלכליים והחברתיים הושקעו כעת בהגנה ובביצור הקיבוץ. נפילת הגוש סתמה את הגולל על התוכניות לפיתוח עתידי.

הערות

- 1 תודתי לחברים שעזרו לידי באיסוף המידע על בית המרגוע של משואות יצחק: ישראל שדיאל בארכיון כפר עציון, ויואב ומרים רון בארכיון משואות יצחק.
- 2 הכנסה של 1600 לא"י היא הכנסה המקובלת ליום הבראה. כך גם התמונה המתקבלת בסיכום עונת הבראה של שנת תש"ז בקיבוץ קריית ענבים (פנתנו 146, 2.1.1948, עמ' 4, אק"ע).

מקורות

ארכיונים

אכ"ע (ארכיון כפר עציון), תיק משואות יצחק 10A תיק 1

אכ"ע, תיק משואות יצחק 10A תיק 2

אמ"י (ארכיון משואות יצחק)

אק"ע (ארכיון קריית ענבים)

ספרות מחקר ומאמרים

בן יעקב י' תשמ"ג. **חמישים שנות מאבק ויצירה**. אלון שבות.

בשן א' 2015. **יפה שיחתם**. ללא מקום הוצאה.

כהן-הטב ק' תשס"ז. **לתור את הארץ, התיירות בארץ ישראל בתקופת המנדט הבריטי**. ירושלים.

כץ י' תשנ"ב. **ההתיישבות היהודית בהרי חברון ובגוש עציון 1940-1947**. ירושלים.

רוזנסון י' ושפנייר י' תשע"ח. **מולדת לבנות במעלה ההר – מעלה החמישה, קורות אתרים, סיורים**. ירושלים.

שפנייר י' תש"ע. החוצבים בהר. **עת-מול** 211: 24-27.

שפנייר י' תשע"ח. בית המרגוע בכפר עציון בשנים תש"ה-תש"ז, היבטים תרבותיים וחברתיים. **מחקרי ארץ יהודה** ב: 117-133.

עיתונות

הה"ד

הצופה